

İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti

Hagop Baronyan, Çev. Paris Hilda Teller Babek.

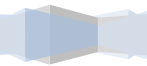
İstanbul, Can Yayınları, 2016, 136 s., ISBN: 9789750720000.

Mevlüt KAYA*

1842’de Edirne’de doğan Hagop Baronyan, 1864’te İstanbul’a yerleşmiştir. İstanbul’da toplum üzerine gözlemler yaparak, toplumsal sorunlar üzerine yazılar yazmaya başlamıştır. İlgilendiği edebiyat ve sanat dallarının genel özelliği, toplumsal sorunlara eleştirel ve mizahi yaklaşımlarıdır. Osmanlı’nın son döneminde kurumların bozulmasına ve kamudaki adaletsizliklere dikkat çeken yazar, yaşadığı dönemde sansür baskılarına maruz kalmıştır. 1891’de tüberkülozdan ölen yazar, belirtilen alanda birçok eser vermiştir.

Orijinal dili Ermenice olan bu kitabın, Türkçe ilk baskısı 2014’te, 5. baskısı 2016’da yapılmıştır. Kitapta 19. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul’daki otuz dört Ermeni mahallesinin yaşantısını ele alan yazar, bu mahallelerde yaşayan Ermenileri eleştirel ve güçlü bir mizahi üslupla değerlendirmiştir. Eserde, Ermeni toplumunun gündelik yaşamını, kendi sorunlarına ilgisiz kalmalarını, yoksul-varsıl ayrışmalarını, Ermeniler üzerindeki kilise hâkimiyetini ve Ermeni ileri gelenlerinin, Ermeni vatandaşların sorunlarına duyarsız oluşlarını eleştirmiştir.

*Öğretim Elemanı, Giresun Üniversitesi Eynesil Meslek Yüksek Okulu, Giresun, mevlut.kaya@giresun.edu.tr

Yazar, Ermenilerin yaşadıkları yerleri semt semt, mahalle mahalle gezerek gözlemler yapmıştır. Yazarın gezerek gözlemlendiği Ermeni yerleşkeleri, eserde başlıklar halinde verilmiştir. O yerler, eserdeki sırasıyla şunlardır: Ortaköy, Kumkapı, Kasımpaşa, Beşiktaş, Karagümrük ve Salmatoruk, Eyüp, Kadıköy, Rumelihisarı, Selamsız, Topkapı, Gedikpaşa, Üsküdar Yenimahalle, Pera (Beyoğlu), Balat, İcadiye, Samatya, Kuzguncuk, Dış Kumkapı, Hasköy, Kınalıada, Boyacıköy, Galata, Kurueçleşme, Eyüp-Surp Asdvadzadzin, Büyükdere, Yenikapı, Kartal, Kandilli, Samatya-Yenimahalle, Narlıkapı, Beykoz, Makriköy (Bakırköy), Feriköy ve Yeniköy.

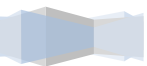
Yazar, kitabının ilk bölümünde Ortaköy'ü anlatmıştır. Burada söz konusu dönemde beş yüz yirmi Ermeni hanesi vardır. Bu hanelerin bazılarında, birden fazla aile yaşamaktadır. Baronyan, birçok yer gibi, Ortaköy'ü de Batı'nın sorunlarıyla yapılanmış "Doğu kültürü taşıyan" bir yer olarak tanıtmaktadır. Burada dedikoduculuğun ve hırsızlığın yaygın olduğunu, bazen hırsızlardan kurtulmak için yol değiştirmek gerektiğini belirtmiştir. Yanı sıra, altına ve eğlenceye düşkün Ermeni toplumunun yaşadığı bu mahallede, yangın yerlerinin küllerinden duyduğu rahatsızlığı bildirmiştir (s. 11-17).

Yazar, eserin ikinci bölümünde Kumkapı'daki Ermenileri anlatmıştır (s.18-25). Burada bin iki yüz Ermeni'nin yaşadığını bildirmiştir. Bu ifadede bir karışıklık oluşmuştur. Çünkü yazar, semtte iki bin dört yüz meyhane bulunduğunu ifade ederken, "yani hane başına iki meyhane vardır" demiştir. Bu durumda eserdeki ifade "*bin iki yüz Ermeni*" değil, "bin iki yüz Ermeni hane" şeklinde olmalıdır*. Yazar, Kumkapı'ya dair yazısında, aşırı rutubetten şikâyet etmekte ve Meryem Ana Kilisesi'nin ünlü tulumbacılarından dem vurmaktadır (s. 25).

Baronyan, eserinin üçüncü bölümünde Kasımpaşa'yı işlemiştir. Ermeni mahallesinde seksen beş Ermeni ailenin yaşadığını ve içlerinde dindar kimsenin bulunmadığını bildirmiştir. Buradaki lağım sorunlarını mizahi bir dille ele almıştır. Ermeni mahallesinde kavgaların hiç bitmediğini, sonra kavga çıkaranların hiçbir şey olmamış gibi geri çekildiğini yazmıştır. Çocukların eğitimine özen göstermeyen Ermenilerin, konu süslenme ve tıraş olunca itinalı davrandıklarını, fakat mahallelerdeki dereden lağım aktığını yazmıştır (s. 26-29).

Eserin bir sonraki bölümünde yazar, Beşiktaş gözlemlerine yer vermiştir: Buradaki Ermeniler birbirine yardım etmemekte, kimsenin kimseye yararı olmamaktadır. Kalpağın kaldırılışından sonra dindar kimsenin kalmadığını belirten Baronyan, din heyetinin Ermenileri kiliseye çekme konusunda eksik kaldıklarını gözlemlemiş, Ermenilerin tekrar kalpak takarak dindarlaşmalarını mizahi bir dille önermektedir. Ayrıca burada komşuluk ilişkilerinin zayıf olduğunu, zenginlerin yoksullar gibi bakkala ve meyhaneye gitmediklerini yazmıştır. Yazar, kadınların eşlerine karşı itaatsizleştiklerini ve erkeklerin kadınlara biat ettiklerini belirterek, bu durumu İncil'deki bir işarete bağlamıştır: "Adam, annesini, babasını bırakıp, karısına bağlanacak (*Eski Ahit, "Yaratılış", 2:24*)". Bu dönemde Beşiktaş'ta üç yüz elliye yakın Ermeni hane bulunmaktadır (s. 30-34).

* Buradaki eksiklik, çeviri hatasından kaynaklanmış olabilir.

Beşiktaş'ta özel bir okulda Ermeni öğrencilere okutulan “*Ermeni tarihi*” kitabını eleştiren yazar; bir kitabın iki kez okutulduğunu, ardından Papazyan'ın Ermeni tarihi kitabının, sonra başka Ermeni tarihi kitaplarının okutulduğunu, ancak bunların öğrencilere hiç bir getirisinin olmadığını bildirmiştir. Yazarın gözlemlerine göre, Beşiktaş'ta bulunan dini mahkemelerdeki avukatlar, para kazanmak uğruna, insanlara birtakım blöfler yapmaktadırlar.

Baronyan, bu dört semtteki Ermeniler için olduğu gibi, İstanbul'un diğer otuz mahallesindeki Ermeniler için de mizahi ve eleştirel bir dil kullanmıştır. Yazarın bu mahallelerde yaşayan Ermenilere yönelik değerlendirmelerinden bazıları şunlardır:

Karagümrük'teki Surp Ohan Vosgeperan Kilisesi'nin, çocuğu olmayanların veya çok olanların adak yeri haline geldiğini; boş gezenlerin, işçilerini sömürenlerin ve emanet aldıkları mücevherleri satarak dulları mağdur edenlerin burada adak adadıklarını yazmaktadır. Baronyan, bu kilisenin papazlarının çok eğitilmiş olduklarını ve mucizeler yarattıklarını yazarken alaycı bir tavır takınmıştır. Buradaki Ermeni toplumunun çok cahil olduğunu ve cehaletlerinin günden güne arttığını yazmıştır. Ayrıca onların, Türkçe ile Ermenice karışımı bir dil kullanmalarına serzenişte bulunmaktadır (s. 35-40).

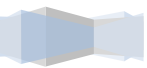
Eyüp'te yüz on Ermeni hanesinin bulunduğu, Ermenilerin, çocuklarının eğitimine çaba harcamadıkları da eserde verilen bilgiler arasındadır (s. 41-42).

Baronyan'ın aktarımlarına göre, Kayserililer Kadıköy'deki ucuz evleri almaya girişmişlerdi. Burada ev fiyatları yüzde altmışa düşmüştü. Semtte üç yüz elli civarında Ermeni vardı. Bunlardan ancak yirmi üçü Ermeni milletseveriydi. Yazar, buradaki Ermenilerin yoksulluğunu, “*bir zeytini dört parçaya ayırıp yerler*” mübalağasıyla hicvetmiştir. Semtteki zenginlerle yoksullar, eserde sık sık mukayese edilmiş, her iki taraf da mizahi bir tavırla eleştirilmiştir (s. 43-49).

Baronyan, Rumeli Hisarı'nı yazdığı kısımda, buradaki Ermeni hane sayısı hakkında şöyle bilgi vermektedir: “*Yazın seksen hane, sonbaharda yetmiş beş, kışın altmış, baharda da altmış beş...*”. Anlaşılan, Ermenilerin bir kısmı kışları burada oturmuyordu (s. 49-52).

Yazar, Selamsız'daki Ermenilerin, sürekli istikrarsız topluluklar kurduklarını ve bunların hiç birinin işe yaramadığını ifade etmektedir. Öğrencilerin sokakta Ermeniceyi konuşmadıklarını, ancak küfürlerinde Ermeniceyi kullandıklarını bildirmektedir. Buradaki iki mahalle arasındaki husumetin, onları adeta iki ayrı millet haline getirdiğini yazmaktadır (s. 53-60).

Esere göre, Topkapı'daki Ermeniler kiliseye gitmemektedirler. Halk, kilisenin çan kulesinin olmayışını gerekçe gösterse de kilise yetkilileri bunu gereksiz bir harcama olarak görmüştür. Yazar, buradaki Ermenilerin çan değil, bomba sesiyle bile kiliseye gitmeyeceklerini iddia etmiştir. Yazarın anlatımına göre Topkapı'daki mahallede, içinde ikişer ailenin yaşadığı dört yüz Ermeni hanesi mevcuttur (s. 61-65).

Baronyan'ın verdiği bilgilere göre, Gedikpaşa'da çoğu Kayserili olan üç yüz Ermeni hanesi bulunmakta, ancak buradaki Ermeniler birbirlerinin dillerinden anlamamaktadır. Son İstanbul yangınlarından sonra^{*}, İstanbul'dan ve Anadolu'dan gelen göçmenler buraya yerleşmişti (s. 66-70).

Yazar, Üsküdar-Yenimahalle'de Ermeni ağalarının, mahallenin ve yerli Ermenilerin haklarını "yabancılar"la paylaşmalarına göndermede bulunmuştur: "Bu mahallenin ağalarına dokunulmazsa buranın tüm haklarını yabancılar satarlar ama dokunulursa milletin haklarını yabancıya verirler...". Burada "yabancılar" ile kast edilen, mahallenin yerlisi olan Ermeniler dışındaki tüm unsurlardır. Bunların içinde Rum, Ermeni ve diğer göçmenler vardır (s. 71-76).

Altı yüz yirmi dört Ermeni hanesinin bulunduğu Pera(Beyoğlu)'daki kumarcılığı, gösteriş ve israfi eleştiren Baronyan, buradaki Ermeni milliyetçiliğini "kısım kısım" ele almıştır. Beyoğlu'nun evleri için de şöyle bir değerlendirme yapmıştır: "Genellikle evler kâgirdir. Evler çok cesurdur, yangından korkmaz ama yanar". Yazarın aktarımlarına ilave olarak; bu yangınların çoğunluğunun kaza ile, bir kısmının da isyancıların kundaklamalarıyla çıktığını belirtmek gerekir (s. 77-85).

Yazar sonraki başlıkta, Balat'ın ucuz sebze ve meyvelerini, papazlarının durumlarını ve kilisenin şekilciliğini anlatmıştır (s. 86-89).

İcadiye'nin yokuşları, siyaset konuşulan gazinosu, Ermenice gazetelerin Ermenilerce okunmadığı ve buradaki Kayserililerin tipolojisi, Samatya'da rakının çokça tüketildiği, buradaki Ermenilerin içmeyi, kiliseleri ve milletleri kadar sevdikleri, eserde mizahi bir dille anlatılmıştır (s. 90-94).

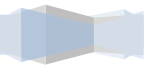
Yazar, Beşiktaş bahsindeki gibi, Kuzguncuk'taki gözlemlerinde de erkeklerin kadınlarına itaatkâr hale gelmesini yadırgayarak İncil'e atıfta bulunmuştur: "*Adam, annesini babasını bırakıp karısına bağlanacak (Yeni Ahit, "Matta", 19: 4)*". Her iki fasıldaki İncil vurgusu, Baronyan'ın manevi dünyasındaki Hıristiyanlık imgesiyle kiliseden ve dinden uzaklaşmış Ermenileri eleştirme nedenlerinin göstergesi durumundadır (s. 100-102).

Baronyan, Dış Kumkapı'yı insana benzeterek, "*içiyle dışı farklıdır*" diye tasvir etmiştir. Mizahi bir yaklaşımla buradaki Ermeni kadınlarının, diğerlerinden farklı olduğunu; milletin nüfusunu çoğaltmak için fedakârlık yaptıklarını ve en az on altı çocuk doğurduklarını yazmıştır. Dış Kumkapı'da bu dönemde iki yüz civarında Ermeni hanesi mevcuttur (s. 103-104).

Baronyan'a göre Hasköy Ermenileri, maddi zararları önlemeye büyük çaba harcayabilen, ancak manevi zararlara ilgisiz kalan bir toplumdur. Yazar onların, okullarının manen yok olmasına duyarsız kalacaklarını, ancak okulları yansa acil müdahale edeceklerini, hatta yeniden inşa edeceklerini not düşmüştür (s. 105-107).

Eserde verilenlere göre, Kınalıada'da kışın kırk hane, yazın altmış-yetmiş ve Boyacıköy'de altmış-yetmiş Ermeni hanesi bulunmaktadır. Yazın buradaki Ermenilerin, çeşitli nedenlerle mesken

^{*} Baronyan'ın yaşam sürecinde İstanbul'da on büyük yangın yaşanmıştır: 1865 Hocapaşa yangını, 1866 Suriçi yangını, 1867 Surdışı yangını, 1870 Beyoğlu yangını, 1874 Samatya yangını, 1874 Üsküdar yangını, 1877 Mahkemealtı yangını, 1890 Surdışı yangını, 1890 Pendik yangını, 1892 Karabaş Mahallesi yangını.

değiştirdiği anlaşılmaktadır. Galata’da “*paranın ve ılgnlığın sınırı yok*”tur. Baronyan, “*din çeşitlidir, işe yarayanı belli değil*” diyerek, Galata’daki dini yaşantıyı eleştirmiştir (s. 108-115).

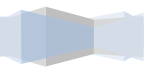
Kuruçeşme Ermenileri, Dış Kumkapı’dakilerin aksine, okuluna ve kilisesine karşı duyarsızdır. Eyüp’te az yiyen, çok dua eden dindarlar oturmaktadır. Bunlar eğitimi sevmez, okula önem vermezler. Kadın ve erkeklerinin başı eğiktir. Baronyan, Eyüp’teki Ermeni mahallesini “*bu mahalle elini eteğini dünyadan çekmiştir*” şeklinde eleştirmektedir (s. 118-119).

Büyükdere’nin yerli Ermenileri kiliseye gitmemektedir. Pazardan pazara tek tük kişi kiliseye gelip, bağış yapmaktadır. Yenikapı’da hırsızlık yaygındır. Semtte iki yüz altmışa yakın Ermeni hanesi vardır. Yüz yirmi Ermeni hanesi bulunan Kartal’da yaşayan Ermeniler ise bağcıdırlar. Yirmi beş Ermeni hanesi bulunan Kandilli’de, kadınlar yazma işleyerek eşlerine maddi açıdan destek olmaktadır (s. 120-128).

Eserde aktarılanlara göre, Samatya’nın Ermenileri milliyetidir. Burada kilise kavgaları sürekli. Narlıkapı yoksulların semtidir. Beykoz’da ise Ermeni milliyetçileri toplanarak nutuklar atmaktadırlar. Bakırköy Ermenilerinin sayısı hakkında bilgi verilmemiş, Ermeni milliyetçilerinin sayısının günden güne azaldığı bildirilmiştir (s. 129-133).

Baronyan güçlü mizahıyla, Feriköy’de yapılan “kıymetli bira”nın Ermenileri uyuşturarak, milli konularda duyarsız hale getirdiğini yazmıştır. Eserin son kısmında bahsi geçen Yeniköy’de ise kırk haneden oluşan Ermenilerin, kilise ve okul çalışmalarına dair bilgiler aktarılmıştır (s. 134-135).

Baronyan’ın bu eserinde, dönemin içinde bulunduğu sosyal gerçeklikler, Ermeni aydını perspektifiyle değerlendirilmiştir. Yazarın gündelik olaylara dayalı gözlemlerine yönelik eleştirileri, aslında kendi toplumsal gerçekliğine yaptığı zeleştirmedir. Bu bakımdan eser, özellikle Osmanlı’nın son döneminde, ülke sınırları içindeki Ermeni toplumunun sosyal dinamiklerini daha iyi anlayabilmek adına çok önemlidir. Anadolu’daki Ermeni isyanları ve Ermenilerin kendi “aydın”larının gayretleriyle ayaklandırılmalarının nasıl geliştiği hakkında birçok fikir veren eser, 1915 olaylarının zeminine ve tehcirin saiklerine ışık tutar niteliktedir. Bir rnek olabilmesi bakımından; eserde “son İstanbul yangınları” ifadesi geçmiştir. Baronyan, eserin bazı yerlerinde Ermeni mahallelerinde sokakların darlığını hicvetmiştir. Yapı malzemelerinin cinsi, sokakların darlığı, kavganın eksik olmadığı Ermeni mahallelerinde çıkan isyanlar ve yangınlar, tüm bu veriler göz ardı edilerek Türklerce organize edilen “yok etme” planları gibi lanse edilmektedir. Hlbuki yazar, eserinde Beyoğlu’nun yanmaya müsait evlerinden ve Kumkapı’daki Meryem Ana Kilisesi’nin ünlü tulumbacılarından da söz etmiştir (s. 25, 77). Bu veri, 1915’teki Ermeni olaylarına “soykırım” iddialarıyla yaklaşan tezlerle birlikte düşünüldüğünde, akla řu soru gelmektedir: Ermeni isyanlarının sıkça gerçekleştiği bu yıllarda, bir

kiliseyi “*ünlü tulumbacılarıyla*” yangından korumaya çalışan Osmanlı idaresinin, Ermeniler üzerinde “yakarak yok etme” gibi bir eyleme girişebilmeleri mümkün müdür?*

Baronyan, eserinde Ermenileri, “*Ermeni meselesi*” konusunda duyarsız, Ermenice gazete okumayan ve dedikoducu, süslenmeye özen gösteren, yoksul, eğitime önem vermeyen, genelde beyen uyur halde, sürekli istikrarsız topluluklar kurup kapatan ve kiliseye karşı sorumsuz olan kimseler olarak değerlendirmiştir. Baronyan’ın bu eleştirileri, aslında Osmanlı ülkesindeki Ermenilerden beklentilerini görünür kılmıştır. Yazar, bir Ermeni aydını olarak Ermenilerin teşkilatlı, kendi tarihlerine ve sorunlarına titizlikle yaklaşan, eğitim seviyesi yüksek bireyler olmasını istemektedir. Ancak, yoksullukla nitelediği toplumda, ekonomik açıdan bunun mümkün olup olmadığını sorgulamadan, Ermenilerin Osmanlı içerisindeki yerlerini analiz ederek diğer unsurlarla mukayese etmeden, Ermenilerin teşkilatlı ve “*Ermeni meselesi*”ne kafa yoran bireyler olmasını beklemesi, bu eksikliklerinden ötürü onları eleştirmesi, Baronyan’ın kayıtsız şartsız etnik ayrışmaya fikrî destek veren bir Ermeni aydını olduğunu düşündürmektedir.

Eserin en dikkat çekici yanı ise, eserde Baronyan’ın Osmanlı yönetimi ve bir bütün olarak Osmanlı vatandaşlarının gündelik yaşamı hakkında bilgi vermemesi ve genellikle Ermeni toplumu üzerindeki gözlemlerini yansıtmasıdır. Çünkü kıyasıya eleştirdiği kendi toplumu gibi, İstanbul’daki diğer unsurların da sayısız gündelik sorunları bulunmaktadır. Bunların eksik bırakılarak eserde, bu sorunların Ermenilere özgüymüş gibi gösterilmesi de yazarın öze dönük eleştirilerle, mensubu bulunduğu topluma mesajlar verme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu hususta yazarın karşılamadığı en bariz okur beklentisi, farklı semtlerdeki Ermeni sakinlerin, siyaset işlerinden yüzyıllarca uzak yaşayarak, Osmanlılarca “*millet-i sadıka*” diye adlandırılmış olduğu öngerçeğiyle yoğrulmuş bir gözlemdir. Yukarıda zikredilen hususları içeren bu kitap; Ermeni sorununun sosyal kritiği, Osmanlı Devleti’nde Ermeni azınlıkların 19. yüzyılın ikinci yarısındaki gündelik yaşantısı ve İstanbul şehir tarihi gibi konuları çalışanlar için önemli bir başvuru kaynağıdır.

* 1915’teki Ermeni olayları öncesi ve sonrasında Anadolu’da gerçekleşen yangınları, Türk idarecilerin ulus devlet olma yolunda yaptıkları etnik temizlik olarak nitelendiren eserlerden biridir: Taylan Esin-Zeliha Etöz, 1916 Ankara Yangını/Felaketin Mantığı, İletişim Yayınları: İstanbul, 2016.

